

Rondetafelgesprek binnen- en buitenstedelijk bouwen

Het Nederlandse Landschap

“Er is geen land ter wereld waar het landschap zozeer op de schop is gegaan” (cf Auke van der Woud, RuG). Dat maakt dat Nederland vooral uit cultuurlandschap, uit cultuurlandschappen, bestaat. Niet minder mooi, maar met een verhaal. Waar mensen zich ‘thuis’ voelen. Gebieden met veelal een landbouwkundige voorgeschiedenis.

Het landschap mag zich verheugen in toenemende waardering, zowel ecologisch (biodiversiteit, ecosystemen), cultuurhistorisch (erfgoed), sociaal (geschiedenis, identiteit) als economisch (wonen, vestigingsklimaat, energie, voedselproductie). Maar die groeiende waardering gaat ook gepaard met een grote(re) landhonger.

Urgentie woningbouw (bron: NOVI, PBL, Monitor Nationale Omgevingsvisie 2020)

Nederland kent krapte op de woningmarkt. De voorspelling luidt dat tussen 2019 en 2035 de bestaande woningvoorraad met circa 1,1 miljoen woningen zal moeten worden vergroot. Daar moeten we als maatschappij een antwoord op zien te vinden.

Aantasting landschap (bron: PBL, Monitor Nationale Omgevingsvisie 2020)

Het Nederlandse landschap is de afgelopen 30 jaar sterk veranderd door verstedelijking en door de komst van data- en distributiecentra, windmolens en zonneparken, nieuwe infrastructuur. Sinds 1990 is de oppervlakte aan natuur wel toegenomen, maar het destijds gestelde doel, de ecologische hoofdstructuur (EHS/ NNN), is nog steeds niet gerealiseerd. En een aanzienlijk deel van het Natuurnetwerk bestaat anno 2020 uit kleine en verspreid liggende gebieden, waardoor we in Nederland nog steeds niet in staat zijn om het duurzaam voortbestaan van alle soorten (zoals in EU-verband afgesproken) te garanderen.

Uit cijfers over de periode 2000-2018 blijkt dat de verstening van Nederland met 1,7% is toegenomen, uitgedrukt als aandeel van de totale landoppervlakte. Dat betekent een verlies van 8,5 hectare per dag (!) aan open landelijk gebied. De sterkste afname in Europa. En:

- In 1996 was 433.000 ha (11%) van het Nederlandse grondgebied bestemd voor wonen, werken en infrastructuur; in 2015 was dat 493.000 ha (15%)
- De oppervlakte voor wonen is tussen 1996 en 2015 toegenomen met 10%
- In 2018 vond bijna 60% van de uitbreiding van de woningvoorraad plaats binnen het bestaande bebouwde gebied van 2000 (meer dan 40% vond dus daarbuiten plaats)
- Het areaal werken (bedrijventerreinen) is tussen 1996 en 2015 toegenomen met 44%
- Tussen 2010 en 2016 is het areaal logistiek vastgoed met 36% toegenomen.

Het gebied buiten de bebouwde kom, het cultuurlandschap, staat daarmee onder grote druk. De karakteristieke flora en fauna vertonen al decennia een sterke achteruitgang. Daarnaast neemt ook het areaal landschapselementen structureel af. Landelijke metingen ontbreken (de door BZK ontwikkelde Monitor Landschap is van wezenlijk belang!): ons eigen meetnet (MAC) duidt echter op een afname van circa 10% over de afgelopen 5 jaar. Het cultuurlandschap verschaalt en verdwijnt, bebouwing hier is daarom bijzonder ongewenst.

Overigens vormt ook de stikstofsaldering een bedreiging van het landelijk gebied.

Kansen & uitdagingen

Het belang van 'landschap' wordt veelvuldig met de mond beleden, maar zelden van daden voorzien. We zijn blij met de opname van 'landschap' als een van de 'Nationale belangen' in de NOVI; maar we hopen dat het meer zal zijn dan een papieren tijger. Rijk en provincies staan aan de lat om de kwaliteit van het landschap te behouden en (veel vaker nog) te vergroten. De transitie van de landbouw is daarvan een belangrijk onderdeel, maar niet het enige: claims vanuit de energietransitie, de infrastructuur, de verstedelijking, leggen een grote druk op de ruimte. Om over de extensivering van de landbouw zelf nog maar te zwijgen.

Wat gaat goed, kort gezegd:

- Het Rijk zet in op binnenstedelijk bouwen, pas daarna is realisering aan de randen van verstedelijkt gebied aan de orde.
- Gemeenten houden zich i.h.a. redelijk aan de Ladder voor duurzame verstedelijking (al is 'landschap' zelden een argument om af te zien van bouwen in het landelijke gebied.
- 'Landschap' wordt expliciet benoemd in de NOVI.
- 'Landschap' maakt expliciet onderdeel uit van het Programma Natuur (overigens bevat dit 'Spoor 2' helaas nog geen enkele financiële dekking).

Ook Het Nieuwe Werken ('geïnspireerd' door Corona) biedt kansen: verbouw kantoorflats tot woonappartementen.

De landbouwtransitie biedt mogelijkheden voor wonen op het hernieuwd ontdekte platteland (herbestemming van vrijvallende bedrijfsgebouwen, woonkernen).

Daar waar bebouwing in het buitengebied echt onvermijdelijk is (een politiek-bestuurlijke keuze), zou compensatiegeld beschikbaar moeten komen voor natuur en landschap. Bijvoorbeeld voor de aanleg van 10% Groenblauwe dooradering. Vergelijk de impuls gelden voor de aanleg van windmolens en zonneparken in Overijssel.

Tot op heden is de invloed van bebouwing in het buitengebied op de kwaliteit van het landschap (milieu, beleving, biodiversiteit) niet gemeten. In de nu in ontwikkeling zijnde Monitor Landschap zijn verschillende indicatoren ingebouwd die dit wel mogelijk maken. Dit betreffen met name de indicatoren bebouwing in het buitengebied en openheid. Het is zaak die Monitor niet alleen te ontwikkelen, maar ook te gaan gebruiken. Spannend daarbij is de nog te bepalen rolverdeling tussen rijk en provincies. Systeemverantwoordelijkheid?

Take home

1. 'Landschap' is niet vanzelfsprekend. Er is veel waardering, maar nog steeds te weinig eigenaarschap. Daarmee dreigt voor het landschap de spreekwoordelijke voetnoot.
2. Ons landschap is te waardevol om gekarakteriseerd te worden als toevallige uitkomst van allerlei andere ruimtelijke claims. Neem landschap als uitgangspunt, ontwikkel (provincies en rijk) visie en ambitie: wat waarderen we er in, wat willen we er mee, wat is het ons waard.
3. Wees trots op 'uw' landschap. En handel daar naar.